

نقش تحرک اجتماعی سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر شکل‌گیری بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی

دکتر اسماعیل کاوسی، عضو هیئت علمی و استادیار دانشگاه آزاد اسلامی-واحد تهران شرق

حسنا کاظمی، کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد-واحد تهران شرق

(نویسنده و مسئول مکاتبات) kazemi2570@yahoo.com

چکیده:

شبکه‌های اجتماعی دستاورد اینترنت و فناوری اطلاعات و ارتباطات و کاربردهای آن می‌باشند. امروزه گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و کاربردهای آن به گونه‌ای توسعه یافته است که در تمامی ابعاد زندگی انسان وارد شود. در میان شبکه‌های اجتماعی مجازی، فیس بوک شبکه‌ای پر قدرت است که می‌تواند بر سرمایه اجتماعی تاثیر به‌سزایی بگذارد. سرمایه اجتماعی حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی است. سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوینی است که به سرعت مورد توجه عموم مردم قرار گرفته و حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی است. امروزه تمامی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها در رسانه‌ها رسوخ کرده است. بنابراین بررسی چگونگی شکل‌گیری و توسعه سرمایه اجتماعی توسط شبکه‌های اجتماعی مجازی امری مهم تلقی می‌شود و این موضوع به عنوان موضوع مقاله انتخاب گردیده است.

اهداف این مقاله: ۱- تعیین میزان تاثیر تحرک اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی در شکل‌گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی و ۲- تعیین میزان تاثیر تحرک اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی در شکل‌گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی (در میان اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق) می‌باشد.

الگوی کارکرد اجتماعی شبکه‌های اجتماعی مجازی با تکیه بر نظریه جامعه اطلاعاتی و جامعه شبکه‌ای کستلز، و الگوی ابعاد و مولفه‌های سرمایه اجتماعی نیز با تلفیق رویکردهای مختلف و استفاده از نظریات دانشمندان همچون، پاتنام، فوکویاما و الگوی مطرح شده در پایان نامه «دکتر کاوسی» ارائه شد. جامعه آماری، اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی-واحد تهران شرق می‌باشد. روش پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه‌های اجراء همبستگی می‌باشد. این تحقیق بر اساس روش کمی سنجیده و از پیمایشی استفاده شده است. تکنیک گردآوری اطلاعات نیز پرسشنامه می‌باشد. داده‌ها استخراج و تجزیه و تحلیل شدند. برای آزمون فرضیات از اسپیرمن استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که بین دو متغیر شبکه‌های اجتماعی مجازی و سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد و تاثیر متغیر مستقل بر وابسته، نسبتاً قوی است. در انتها پیشنهادات لازم ارائه شد.

واژگان کلیدی: تحرک اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی مجازی، فیس بوک، بعد فرهنگی، سرمایه اجتماعی.

مقدمه:

شبکه های اجتماعی از گروه هایی عموماً فردی یا سازمانی تشکیل شده که از طریق یک یا چند نوع از وابستگی‌ها به هم متصل‌اند و در بستر یک جامعه اطلاعاتی پیچیده، کارکرد مؤثر شبکه همگرا را تصویر می‌کنند و موفقیت و محبوبیت روزافزون آن‌ها به دلیل داشتن رنگ و بوی اجتماعی است. شبکه‌های اجتماعی مجازی اغلب سرویس‌های مبتنی بر وب هستند که سرویس‌های آنلاین، پلت فرمها یا سایتهایی را شامل می‌شوند که افراد نظرات و علاقمندیهای خود را در آنها بیان کرده و با دیگران به اشتراک می‌گذارند. از سویی مفهوم سرمایه اجتماعی به‌طور روز افزون در حال گسترش است.

از آنجا که سرمایه اجتماعی در کشور دارای اهمیتی فزاینده است، و از سوی دیگر شبکه های اجتماعی مجازی روز به روز گسترده تر و وسیع تر می‌شوند، بهتر است اهمیت تاثیر این شبکه های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی نادیده گرفته نشود. لذا محقق بر آن است تا این تاثیر را در تحقیق خود بسنجد.

طرح مساله:

شبکه های اجتماعی، نسل جدیدی از وبسایت‌ها هستند که این روزها در کانون توجه کاربران شبکه جهانی اینترنت قرار گرفته‌اند. این گونه سایت‌ها بر مبنای تشکیل اجتماعات آنلاین فعالیت می‌کنند و هر کدام دسته‌ای از کاربران اینترنتی با ویژگی خاصی را گرد هم می‌آورند. **شبکه های اجتماعی** را گونه‌ای از رسانه‌های اجتماعی می‌دانند که امکان دستیابی به نحوه جدیدی از برقراری ارتباط، تبادل اطلاعات و به اشتراک‌گذاری محتوا در اینترنت را فراهم آورده‌اند. در صورتی که دولت‌ها بتوانند مفاهیم جدید امنیتی را برای خود باز تعریف کنند دیگر مجبور نیستند لشکرهای عظیم نظامی خود را تقویت کنند. «قدرت نرم^۲ توانایی شکل دهی به ترجیحات دیگران را داراست. به عبارت دیگر جنس قدرت نرم از نوع اقناع و در قدرت سخت از مقوله «وادار و اجبار» کردن است. از سویی سرمایه اجتماعی عمدتاً مبتنی بر عوامل فرهنگی و اجتماعی بوده و شناسایی آن به عنوان یک نوع سرمایه، در سطح مدیریت کلان توسعه کشورها و یا در سطح مدیریت سازمانها می‌تواند شناخت جدیدی را از سیستم های اجتماعی و ارتباطی ایجاد کند و مدیران را در هدایت بهتر سازمان‌ها یاری کند.

بنابراین در پژوهش حاضر، سوال اساسی مورد نظر این است که تحرک اجتماعی سیاسی شبکه های اجتماعی مجازی چه تاثیری بر شکل گیری بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی دارد؟

اهمیت و ضرورت مطلب:

فضای مجازی بسته به ساخت های اجتماعی شکل می‌یابد و رشد فناوری، همگرایی رسانه ای و مسائل مربوط به آن، در شرایط اجتماعی گوناگون برون دادهای متفاوتی داشته است. اما سرعت تغییرات ارتباطی و فرهنگی در پایان قرن گذشته و سال های آغازین سده جدید، اهمیت سه مفهوم کلیدی قدرت تخیل، قدرت انطباق و شجاعت تحول را برای تداوم حیات دولت‌ها، فرهنگ‌های ملی و حتی - در سطحی انتزاعی‌تر - تمدن‌ها به خوبی نشان داده است. پیشرفت به‌تازگی وسایل ارتباط جمعی در قرن حاضر، جهان را به دهکده کوچکی^۱ تبدیل کرده است که انسان‌ها امکان اطلاع یابی از همه وقایع و حوادث جهان را به‌طور سریع و جامع دارند. سرمایه اجتماعی نیز که امروزه در بررسی های اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن مطرح گردیده است، دامنه کاربرد و پژوهش بالقوه گسترده‌ای دارد. سازمانهای دولتی و غیردولتی در صورت برقراری تعامل درست می‌توانند باعث شکل‌گیری و تقویت سرمایه اجتماعی گردند. از آنجا که سرمایه اجتماعی تمام الزاماتی را که برای توسعه ضرورت دارند، در خود جای می‌دهد، بنابراین

^۲ Soft power

پرداختن به مسائل نظری و اجرای سرمایه اجتماعی جالب و اساسی است. علیرغم تحقیقاتی که پیرامون شبکه‌های اجتماعی مجازی و سرمایه اجتماعی صورت گرفته است، در ارتباط با تاثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر روی شکل‌گیری سرمایه اجتماعی تحقیق زیادی انجام نشده است. بنا بر احساس ضرورت تحقیق در مورد تاثیر تحرک اجتماعی سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر شکل‌گیری بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی، این مسئله به عنوان موضوع مقاله انتخاب گردید.

پیشینه تحقیق:

امروزه اهمیت مطالعه پیرامون شبکه‌های اجتماعی و سرمایه اجتماعی بیش از پیش افزایش پیدا کرده است. به عنوان نمونه هنسون^۳ و ایساکسون^۴ (۱۹۸۹)، پژوهشی با عنوان «تاثیر شبکه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی بر مرگ و میر مردان سالخورده انجام داده‌اند. هدف پژوهش بررسی این است که آیا رابطه‌ای بین علل مرگ و میر ابعاد مختلف شبکه اجتماعی، حمایت اجتماعی و نفوذ اجتماعی وجود دارد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که در تحلیل تک‌متغیره، خطر مرگ و میر بالا بیشتر در بین مردانی است که دسترسی کم به حمایت اجتماعی داشته و توانایی پایین در مشارکت اجتماعی داشته‌اند و به تنهایی زندگی کرده‌اند. در تحلیل چندمتغیره، خطر مرگ و میر بعد از اینکه متغیرهای طبقه اجتماعی، عوامل خطر قلبی، مصرف الکل، فشار خون بالا و توانایی جسمانی وارد تحلیل شدند، تغییر کمی یافت. این یافته‌ها موید تاثیر کلی شبکه اجتماعی و حمایت اجتماعی و مرگ و میر در بین مردان سالخورده است.

جواد افتاده دانشجوی کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی مقاله‌ای تحت عنوان «شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزار نوین روزنامه‌نگاری شهروندی» ارائه کرده است. (۱۳۹۰)

در این مقاله سعی شده است، مفاهیمی از شهروندان روزنامه‌نگار، روزنامه‌نگاری شهروندی، رسانه‌های شهروندی و شبکه‌های اجتماعی آنلاین و آفلاین اراییه شود و سپس کاربردهای شبکه‌های اجتماعی مجازی برای شهروندان روزنامه‌نگار و سازمان‌های رسانه‌ای بیان شود.

حوادثی مانند توییت یک فرد از عملیات نیروهای امریکایی در حمله به مقرر بن لادن برای کشتن او نشان داده است. شهروندان روزنامه‌نگار امروز به راحتی می‌توانند معادلات رسانه‌های آنلاین و آفلاین دنیا را رقم بزنند و به درک، روشنی و درستی محتوا کمک کنند. در عین حال، مفهوم روزنامه‌نگاری شهروندی به طور پیوسته و جدایی‌ناپذیر همیشه همراه با سایر رسانه‌ها وجود داشت است اما دامنه آن همیشه محدود بوده است. در حالی فعالیت شهروندان روزنامه‌نگار در شبکه‌های اجتماعی مجازی به نوعی حیات رسانه‌های آفلاین و آنلاین را بسط داده است.

شبکه‌های اجتماعی سرعت، بازخورد لحظه‌ای و چندصدایی را در روزنامه‌نگاری شهروندی متحول و افزایش داده و عرصه جدیدی برای «روزنامه‌نگاران شهروند» به عنوان «کاربران تولیدکننده محتوا» ایجاد کرده است، تا جامعه‌گفتمانی و چندصدایی را بسط دهند. ایده اصلی پشت روزنامه‌نگاری شهروندی در این است که مردم بدون آموزش روزنامه‌نگاری حرفه‌ای با استفاده از ابزارهای مدرن و توزیع جهانی اینترنت برای ایجاد، تقویت یا بررسی حقیقت رسانه‌ها به صورت خود به خودی یا با مشارکت دیگران فعالیت کنند.

مقاله حاضر به نقش تحرک اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (با تاکید بر فیس بوک) بر شکل‌گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی می‌باشد. بنابراین هم از نظر موضوع و هم از نظر روش با دیگر کارهای انجام شده تا حدی متفاوت است.

³ Henson

⁴ Isaacson

مبانی نظری:

کستلز در نظریه جامعه شبکه ای می گوید: تاثیرات تحولات جهانی بر مناسبات اجتماعی و روابط طبقاتی، عمیق و پیچیده است. جامعه شبکه ای، اشکال بدیعی از تغییر صورت بندی ها و مناسبات اجتماعی خلق می کند. زیرا برای بیشتر افراد و گروه های اجتماعی، جامعه شبکه ای بر مبنای جدایی نظام مند امر جهانی و امر محلی استوار است. در این شرایط جدید، جوامع مدنی تحلیل می رود و از هم می گسلند، زیرا دیگر پیوستگی و استمرار میان منطق اعمال قدرت در شبکه جهانی و منطق ارتباط و باز نمود در جوامع و فرهنگ های خاص وجود ندارد. (کستلز ج)، ۱۳۸۰: ۴۲۸)

کاستلز معتقد است: روابط اجتماعی از جمله روابط پدر سالارانه در جامعه شبکه ای با بحران رو به رو خواهد شد و باز تعریفی جدید از روابط خانوادگی، روابط زن و مرد، جنسیت و شخصیت به دست خواهد آمد و اقتدار پدر سالارانه هم به دلایل ساختاری (مرتبط با اقتصاد اطلاعاتی) و هم به دلایل تاثیر جنبش های اجتماعی (فمینیسم، مبارزات زنان و آزادی جنسی) در اکثر نقاط جهان به چالش کشیده خواهند شد. (همان)

پاتنام سرمایه اجتماعی را آن دسته از عناصر و ویژگی های نظام اجتماعی (مانند اعتماد اجتماعی، هنجارهای معامله متقابل و شبکه های اجتماعی) می داند که هماهنگی و همکاری را در بین افراد یک جامعه برای دستیابی به سود متقابل تسهیل می کند (قادرند کارآیی جامعه را با تسهیل کنش های تعاونی بهبود بخشند). (غریبی، ۱۳۸۹: ۱۳۸)

او برای فهم و ارزیابی سرمایه اجتماعی به چهار وجه تمایز اشاره دارد. پاتنام در این رابطه، سرمایه اجتماعی رسمی را در مقابل غیررسمی (انجمن ها یا مهمانی های دوره ای)، سرمایه اجتماعی متراکم در مقابل سرمایه اجتماعی پراکنده و ضعیف، سرمایه اجتماعی درون نگر در مقابل برون نگر (برحسب اختصاص منافع به افراد غیر عضو یا عموم مردم) و نهایتاً سرمایه اجتماعی محدود (بین افراد شبیه از نظر قومیت، سن و ...) در مقابل اتصالی (بین افراد غیرمشابه) مطرح می سازد. (توسلی . موسوی، ۱۳۸۲: ۸۲)

«دکتر کاوسی» در پایان نامه دکتری خود، «طراحی و آرایه الگوی اندازه گیری سرمایه اجتماعی»، الگویی از ابعاد و مولفه های سرمایه اجتماعی ارائه می دهد که تلفیقی از رویکردهای مختلف است و شامل؛ ابعاد اجتماعی و فرهنگی است. در این مقاله با استفاده از نظریات و الگوی مطرح شده و اهمیت مفاهیم فرهنگی، تحرک اجتماعی (در شبکه های اجتماعی مجازی) و بعد فرهنگی (سرمایه اجتماعی) در نظر گرفته شده است.

چارچوب نظری:

در این تحقیق، از نظریه جامعه اطلاعاتی و جامعه شبکه ای مانوئل کستلز و نظریات فوکویاما استفاده شده است. رشد ارتباطات در فضای یک فرامتن الکترونیکی منعطف و متعامل تاثیرات بنیادینی بر روی سیاست می گذارد. در کلیه کشورها، رسانه ها، تشکیل دهنده اتمسفر دنیای سیاست می باشند. طبعاً درصد زیادی از مردم از طریق اطلاعاتی که از طریق رسانه ها می گیرند، عقاید سیاسی شان را شکل می دهند و رفتارهایشان را برآن اساس بنا می کنند. محیط شبکه، خط و مرزهای ملی جایی ندارند و تمامی افراد چون گره ای در میان بی شمار گره شبکه به شمار می آیند. مخدوش شدن مرزهای ملی موجب مغشوش شدن تعریف شهروندی می شود. دموکراسی که بر اساس رای برابری شهروندان تعریف می شود، در جایی که مفهوم شهروندی در هاله ای از ابهام است، با مشکلات و دست اندازهای متعددی رو به رو می شود. ناتوانی رو به رشد دولت در کنترل جریان های سرمایه و ایجاد تامین اجتماعی، اهمیت و موضوعیت دولت را برای شهروندان عادی از میان می برد. (مدد پور، ۱۳۸۳: ۳۸)

بازسازی معنای سیاسی بر اساس هویت های خاص مفهوم شهروندی را به گونه ای بنیادین به چالش می خواند. دولت تنها می تواند منبع مشروعیت خود را تعویض کند و به جای اخذ مشروعیت از احراز نمایندگی اراده مردم و تامین رفاه آنها، از ادعای هویت جمعی و همسان پنداری خود با یک جماعت و طرد ارزش های دیگر و هویت های اقلیت های دیگر، بهره گیرد. (کستلز ب)، ۱۳۸۰: ۴۰۹)

کاستلز با اشاره به سه جریان در حال رشد، که اهمیت به سزایی در آینده سیاست جامعه شبکه ای خواهند داشت، سعی در بازسازی دموکراسی می نماید. یکی باز آفرینی دولت های محلی است که در حال رونق گرفتن است. هر چند این رویداد به چند پاره شدن دولت ملی می انجامد، ولی چنانچه به ابزارهای الکترونیک جهت وسعت بخشیدن به مشارکت شهروندان مجهز شود، منجر به تقویت مشارکت در حکومت محلی می شود. (همان)

توسعه سیاست نمادین و بسیج سیاسی در نهضت های غیر سیاسی چه به صورت الکترونیکی و چه به صورت دیگر، سومین جریان از فرآیند بازسازی دموکراسی در جامعه شبکه ای است. نهضت های بشر دوستانه ای که از سوی نهاد هایی مثل عفو بین الملل و غیره حمایت می شوند و هزاران هزار گروه فعال محلی و منطقه ای و سازمان های غیردولتی در سراسر جهان، نیرومندترین عامل بسیج در سیاست اطلاعاتی هستند. این تحرکات و بسیج شدن ها حول مسائلی شکل می گیرند که از اجماع و وفاق گسترده ای برخوردارند و ضرورتا به این یا آن حزب سیاسی ربطی ندارند. در نهایت هدف آنها تاثیر گذاری بر فرآیند سیاسی است، یعنی تاثیرگذاری بر مدیریت جامعه از طریق نمایندگان جامعه. (همان: ۴۱۰)

از نظر فوکوما یا سیستم های بسته که دارای ارتباط با محیط بیرون خود نیستند دارای سرمایه اجتماعی مناسبی نمی باشند. به اعتقاد وی جامعه ای دارای سرمایه اجتماعی بالایی است که دارای گروه هایی با تعداد اعضای بالا و دارای اعتماد به یکدیگر بوده و منسجم باشند و همچنین بتوانند در ارتباط با محیط بیرون خود مؤثر عمل کرده و همکاری های متقابل را با جوامع دیگر به وجود آورند. (علوی، ۱۳۸۰: ۳۷)

کاوسی در پایان نامه دکتری خود (۱۳۸۵) با عنوان «طراحی و ارایه الگوی اندازه گیری سرمایه اجتماعی»، الگویی از ابعاد و مولفه های سرمایه اجتماعی ارائه می دهد که تلفیقی از رویکردهای مختلف است و بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی را در بر می گیرد. بنابراین در این مقاله بعد سرمایه اجتماعی، با استفاده از نظریات و الگوی مطرح شده، بعد فرهنگی در نظر گرفته می شود.

ادبیات نظری و مفاهیم

نسل وب ۲:

در سال ۱۹۸۹، جنبشی در جهت تبدیل اطلاعات کاغذی به اطلاعات الکترونیکی آغاز شد که از آن تحت عنوان «وب ۱»^۵، یاد می کنند. حاصل این جنبش، میلیون ها صفحه وبی است که هم اکنون در اینترنت، حاوی اطلاعات مختلف است. (بروگمن، ۱۳۸۹: ۵۹)

وب ۲ بعد از وب ۱ به وجود آمد. در وب ۲، کاربران بدون نیاز به نصب نرم افزار بر روی کامپیوتر شخصی خود می توانند از هر جایی، به امکانات نرم افزاری دلخواه خود، دسترسی داشته باشند. پیروی از استانداردهای طراحی وب، امنیت بیشتر و ارتباط نزدیک تر کاربران با یکدیگر از خصوصیات وب ۲ بوده که مدیون پیشرفت تکنولوژی در زمینه شبکه های کامپیوتری می باشد. در حالی که وب ۱، تبیین گر جریان بک طرفه ای از اطلاعات، با محتوای فقط خواندنی بود؛ وب ۲ مدلی غیرمتمرکز بر محتوای وب سایت و عملکرد پایین به بالا ایجاد کرد. به طوری که خود کاربران، تولید کننده بخش عظیمی از اطلاعات هستند. در وب ۱، وب سایتی شخصی دارای چند صفحه ایستا، یک وب سایت معمولی به شمار می آمد. همین رویکرد در وب ۲، به شکل شبکه های اجتماعی مطرح می شود که هر کاربر پست ها و نظرات مربوط به خود را بیان می دارد و سایر کاربران نظرات خود را ابراز می کنند. «وینتون سرف»^۶ که از او در محافل جهانی جهانی با عنوان «پدروپ» یاد می کنند، تحول وب از نسل ۱ به ۲ را نتیجه مستقیم تغییر رفتار کاربران وب دانسته است. (همان: ۶۲)

⁵ First Web

⁶ Vinton Cerf

شبکه های اجتماعی مجازی مبتنی بر وب ۲:**شبکه های اجتماعی مجازی^۷:**

از زمان فردیناند تونیس^۸ و تلاش وی در تعریف دو گونه تجمع انسانی یعنی "اجتماع"^۹ و "جامعه"^{۱۰} به بعد، همه متفکران علوم اجتماعی، موارد زیر را به عنوان ویژگی های بنیادین "اجتماع" پذیرفتند (همان: ۷۰).

ویژگی های بنیادین اجتماع شامل موارد زیر است:

- رو در رو بودن
- محدودیت تعداد
- ابتناء بر روابط عاطفی و نه روابط عقلانی (همان)

هر چند روابط کاربران^{۱۱} در شبکه های اجتماعی مجازی، رابطه های با واسطه و نه رودررو است، بسیاری از مطالعه کنندگان اینترنت، برای اشاره به جمع کاربران در یک شبکه اجتماعی، تمایل دارند از اصطلاح "اجتماع" استفاده کنند. (همان)

شبکه های اجتماعی، در حقیقت، مجموعه ای از وب سایت های مبتنی بر «فناوری های وب ۲»^{۱۲} است که با قابلیت ایجاد شبکه و ارتباطات مجازی تعاملی در فضای سایبر، به تاثیرگذاری بر سایت های رسمی می پردازند. فیس بوک، توئیتر، فرندفیدز، بالاترین، بازنگار، دیگ، دلشیز، گروه های ایمیلی وبلاگ ها، چت روم ها و فروم ها از جمله سایت هایی هستند که قابلیت شبکه سازی وسیعی را در اینترنت ایجاد کرده اند (الکساندر، ۲۰۰۸: ۳۸).

شبکه اجتماعی مجازی فیس بوک:

داستان فیس بوک از دانشگاه هاروارد شروع شد. همان جایی که "مارک زاکربرگ" در آنجا دانشجو بود. مارک زاکربرگ در چهارم فوریه سال ۲۰۰۴ میلادی، سایت فیس بوک را برای دانشجویان هاروارد راه انداخت. یک ماه بعد، نیمی از دانشجویان در آن عضو شده بودند. استقبال گسترده دانشجویان او را بر آن داشت که با همکاری هم اتاقی اش "داستین هوسکوویتز"^{۱۳} سایتی مشابه برای دانشگاه های استنفورد، کلمبیا، ییل و چندین دانشگاه دیگر ایجاد نماید تا در شکل گیری شبکه ارتباطی عظیم دانشجویان آمریکا، نقشی کلیدی را ایفا کند. (همان: ۹۳)

ویژگی شبکه های اجتماعی مجازی:**تحرک اجتماعی:**

تحرک اجتماعی به جابجایی افراد در سلسله مراتب پایگاههای اجتماعی یا قشر بندی اجتماعی اطلاق می گردد. سوروکین به عنوان پیشگام نظریه پردازی در خصوص تحرک اجتماعی، آن را جابجا شدن فرد در درون نظام اجتماعی تعریف می کند. آنتونی گیدنز تحرک اجتماعی را به حرکت افراد و گروهها بین موقعیتهای اجتماعی - اقتصادی مختلف اطلاق میکند. او خاطر نشان می سازد که در مطالعه قشر بندی اجتماعی نه تنها باید اختلافات بین موقعیتهای اقتصادی یا مشاغل را در نظر بگیریم بلکه باید رخدادهای مربوط به افرادی که آنها را اشغال کرده اند نیز مورد بررسی قرار گیرد. (کوئن، ۱۳۸۹: ۶۲)

⁷ Virtual Social Network

⁸ Ferdinand tonnies

⁹ Community

¹⁰ Society

¹¹ Members

¹² Web two technologies

¹³ Dustin Moskovitz

شدت و سرعت تحرک اجتماعی می‌تواند اثر مهمی بر شکل‌گیری طبقات اجتماعی داشته باشد. به عنوان مثال گیدنز تاکید میکند که پایین بودن میزان تحرک اجتماعی موجب افزایش انسجام طبقاتی و پیوستگی میان اعضای یک طبقه اجتماعی شود. به عقیده او و همفکرانش، پایین بودن تحرک اجتماعی موجب میشود که اکثریت افراد متعلق به یک طبقه اجتماعی معین طی نسلها در طبقه اجتماعی که از آن نشات گرفته اند باقی بمانند و این خود موجب باز تولید و تداوم شیوه زندگی طبقه مذکور در نسلهای متوالی می‌شود. مفهوم تحرک اجتماعی به حرکتی که افراد به صورت جابجا شدن در سطوح مختلف سلسله مراتب اجتماعی انجام می‌دهند و تکلیف آن را معمولاً ملاحظات اشتغال تعیین می‌کند، اشاره دارد. (آبر کرامبی، ۱۳۷۰: ۹۳)

در دایره المعارف شوروی که طبیعتاً متأثر از نگرش مارکسیستی است، تحرک اجتماعی «دگرگونی در پایگاه اجتماعی یک فرد یا گروه در درون ساختار اجتماعی تعریف شده است که با قوامین تحول اجتماعی و مبارزه طبقاتی ارتباط داشته و منجر به رشد برخی طبقات و گروهها و تنزل سایرین میشود.» (همان: ۹۴)

سرمایه اجتماعی^{۱۴}:

فرانسیس فوکویاما در کتاب «پایان نظم (سرمایه اجتماعی و حفظ آن)» مبنای استفاده از اصطلاح سرمایه اجتماعی را به دهه ۶۰ میلادی باز گرداند. او متذکر می‌شود که اصطلاح سرمایه اجتماعی تا آنجا که من از آن آگاه شدم، نخستین بار در اثر کلاسیک جین جاکوب^{۱۵}؛ «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی» به کار رفته است که در آن، توضیح داده بود که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند و در ارتباط با حفظ نظافت، عدم وجود جرایم خیابانی و دیگر تصمیمات در مورد بهبود کیفیت زندگی، در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند نیروی حفاظتی پلیس و نیروی انتظامی، مسئولیت بیش تری از خود نشان دادند (تاج بخش، ۱۳۸۴: ۵۳۴).

سرمایه اجتماعی عمدتاً مبتنی بر عوامل فرهنگی و اجتماعی بوده و شناخت آن به عنوان یک نوع سرمایه چه در سطح مدیریت کلان توسعه کشورها و چه در سطح مدیریت سازمان‌ها و بنگاه‌ها می‌توان شناخت جدیدی را از سیستم‌های اقتصادی-اجتماعی ایجاد کرده و مدیران را در مدیریت بهتر سیستم ما یاری کند (علوی، ۱۳۸۰: ۳۴).
به عبارت دیگر سرمایه اجتماعی را می‌توان حاصل روابط مثبتی در جامعه دانست و آن را به مجموع منابعی که در ذات روابط سازمان اجتماعی به وجود می‌آیند و زندگی اجتماعی را مطلوب تر می‌سازند، اطلاق کرد (طلوعی، کاوسی، ۱۳۸۵: ۲۰).

شاخص‌های بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی:

بعد فرهنگی^{۱۶}

در بعد فرهنگی مدل پیشنهادی، مولفه یا شاخص‌های تعهد و مسئولیت‌پذیری و آموزش پیشنهاد می‌گردد.

الف - تعهد و مسئولیت‌پذیری:

رابینسون^{۱۷} می‌گوید: «مسئولیت اجتماعی یکی از وظایف و تعهدات سازمان در جهت منتفع ساختن جامعه است، به نحوی که هدف اولیه سازمان یعنی حداکثر کردن سود را صورتی متعالی ببخشد.» (عراقی، یقین لو، ۱۳۸۳: ۶۶)

¹⁴ Social capital

¹⁵ Jane Jacob

¹⁶ Cultural dimension

¹⁷ Robinson

کیت دیویس^{۱۸} معتقد است که «مسئولیت اجتماعی یا مسئولیت پذیری یعنی نوعی احساس تعهد به وسیله مدیران سازمان های تجاری بخش خصوصی که آن گونه تصمیم گیری نمایند که در کنار کسب سود برای سازمان، سطح رفاه کل جامعه نیز بهبود یابد.» لازم به ذکر است که بین اخلاق مدیریت، پاسخگویی اجتماعی و تعهد اجتماعی با مسئولیت اجتماعی تفاوت وجود دارد. در این خصوص اندرسون^۳ در کتاب خود چنین می گوید: «هر دو اصطلاح اخلاقی مدیریت و مسئولیت اجتماعی در رابطه با رعایت ارزش ها و هنجارها و اصول اخلاقی جامعه در ارتباط با مسائل کلان سازمان و اخلاق در ارتباط با رفتار فردی مدیران و کارکنان است.» استیفن رابینز نیز در این رابطه می نویسد: «اگر مفهوم مسئولیت اجتماعی را با مفاهیم تعهد اجتماعی و پاسخگویی اجتماعی مقایسه نماییم، متوجه می شویم که مسئولیت اجتماعی در میانه سیر تکامل مشارکت می باشد.» (همان: ۳۲)

ب- آموزش:

آموزش تشریح مساعی و کوشش هایی است که جهت ارتقاء سطح دانش و آگاهی، مهارتهای فنی و حرفه ای و شغلی و ایجاد رفتار مطلوب در کارکنان یک سازمان جهت آماده کردن آنان برای انجام وظایف و مسئولیتهای شغلی صورت می گیرد. (مجدالدین، ۱۳۸۰: ۷۹)

فرضیه های تحقیق:

فرضیه اول:

بین تحرک اجتماعی در شبکه های اجتماعی مجازی (با تاکید بر فیس بوک) و شکل گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

سوالات تحقیق:

سوالات تحقیق:

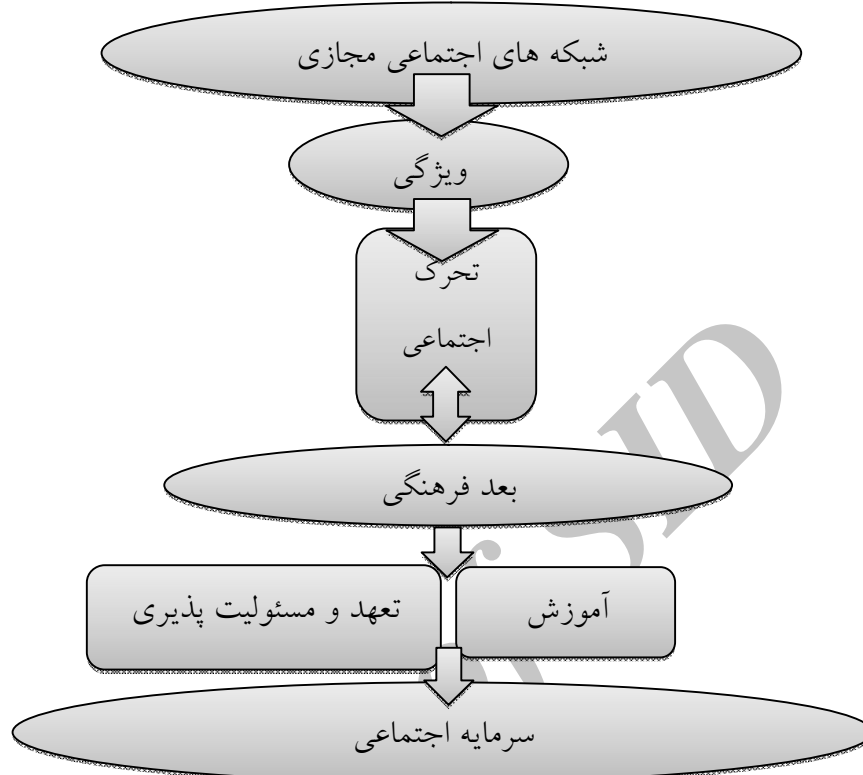
- ۱- تحرک اجتماعی در شبکه اجتماعی مجازی چه نقشی در شکل گیری و توسعه حس تعهد و مسئولیت پذیری (در سرمایه اجتماعی) دارد؟
- ۲- تحرک اجتماعی در شبکه اجتماعی مجازی چه نقشی در شکل گیری و توسعه آموزش (در سرمایه اجتماعی) دارد؟

¹⁸ Keith Davis

مدل تحقیق:

با توجه به مطالب فوق، مدل شماره (۱) به عنوان مدل تحقیق نشان داده شده است.

مدل شماره (۱) مدل تحقیق، (مدل سرمایه اجتماعی برگرفته شده از پایان نامه «دکتر کاوسی»)

روش تحقیق:

روش پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه های اجراء همبستگی می باشد. برای جمع آوری اطلاعات در این پژوهش از دو روش کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است. این تحقیق بر اساس روش کمی سنجیده و از پیمایشی استفاده شده است. متغیر مستقل در این تحقیق، (تحرک اجتماعی) شبکه های اجتماعی مجازی و متغیر وابسته (بعد فرهنگی) سرمایه اجتماعی می باشد. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه می باشد. جامعه آماری، اعضاء هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی- واحد تهران شرق، در نظر گرفته شده است. تعداد جامعه آماری ۱۷۷ نفر می باشد، که از این تعداد به میزان ۱۴۰ پرسشنامه قابل استفاده بوده است. جهت انجام پری تست، ۳۰ پرسشنامه بین جامعه آماری توزیع گردید و پس از جمع آوری و استخراج داده ها، ضریب آلفای کرونباخ همان طور که در جدول زیر مشخص است، محاسبه شد. میزان ضریب آلفای کرونباخ (۰.۷۶، α) به دست آمد. پرسشنامه بر اساس مقیاس ترتیبی بودن متغیر مستقل (شبکه های اجتماعی مجازی) و متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی) طبق طیف لیکرت ساخته شده است. برای آزمون فرضیات نیز از اسپیرمن استفاده شده است.

یافته‌ها:

جدول زیر دموگرافی جامعه آماری را نشان می‌دهد:

طبقات	فراوانی	میانگین
مرد	۷۹	*
زن	۶۱	*
فوق لیسانس	۸۸	*
دکتر	۵۵	*
سن	*	۳۶
سابقه شغلی	*	۷

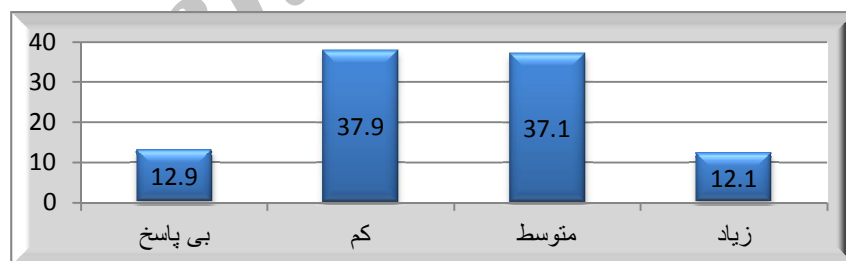
جدول شماره (۱) - دموگرافی جامعه آماری

توصیف متغیرهای تحقیق:

سوال‌های زیر در پرسشنامه مطرح و سپس اطلاعات جمع‌آوری و مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.
 ۱- در پاسخ به سوال «به نظر شما تحرک اجتماعی و تعامل در فیس بوک چه میزان بر حس تعهد و مسئولیت پذیری تاثیرگذار است»، نتایج زیر به دست آمد:

طبقات	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق	درصد فراوانی تجمعی
بی پاسخ	۱۸	۱۲.۹	۱۲.۹
خیلی کم	*	*	*
کم	۵۳	۳۷.۹	۵۰.۷
متوسط	۵۲	۳۷.۱	۸۷.۹
زیاد	۱۷	۱۲.۱	۱۰۰.۰
خیلی زیاد	*	*	*
جمع	۱۴۰	۱۰۰.۰	

جدول شماره (۱) - توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تاثیر تحرک اجتماعی در فیس بوک بر تعهد و مسئولیت پذیری

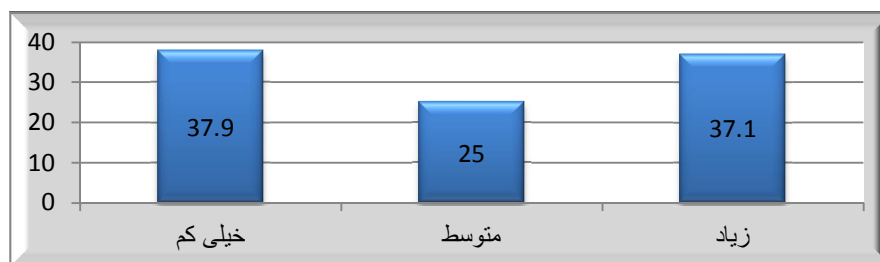
نمودار شماره (۲) - میزان تاثیر تحرک اجتماعی در فیس بوک بر تعهد و مسئولیت پذیری

با توجه به جدول و نمودار فوق از مجموع ۱۴۰ نفر پاسخگو، ۳۸ درصد افراد به میزان کم، ۳۷ درصد متوسط و ۱۲ درصد به میزان زیاد، تحرک اجتماعی در فیس بوک را بر تعهد و مسئولیت پذیری موثر دانسته‌اند. ضمناً ۱۳ درصد نیز به این سوال پاسخ نداده‌اند. بنابراین بیشتر افراد اظهار داشتند، تحرک اجتماعی در فیس بوک تاثیری کم رو به متوسط بر تعهد و مسئولیت پذیری دارد.

۲- در پاسخ به سوال «به نظر شما تحرک اجتماعی در فیس بوک چه میزان بر (ارتقای) آموزش اعضای هیئت علمی (همکاران) تاثیرگذار است»، نتایج زیر بدست آمد:

طبقات	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق	درصد فراوانی تجمعی
خیلی کم	53	37.9	37.9
کم	*	*	*
متوسط	35	25.0	62.9
زیاد	52	37.1	100.0
خیلی زیاد	*	*	*
جمع	140	100.0	

جدول شماره (۲) - توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تاثیر داشتن سواد رسانه ای در فیس بوک بر آموزش

نمودار شماره (۳) - میزان تاثیر تحرک اجتماعی در فیس بوک بر آموزش

با توجه به جدول و نمودار فوق از مجموع ۱۴۰ نفر پاسخگو، ۳۸ درصد افراد به میزان خیلی کم، ۳۷ درصد زیاد و ۲۵ درصد به میزان متوسط، تحرک اجتماعی در فیس بوک را بر آموزش موثر دانسته اند. بنابراین بیشتر افراد اظهار داشتند، تحرک اجتماعی در فیس بوک تاثیری کم رو به زیاد بر آموزش دارد.

تجزیه و تحلیل:

فرض صفر: بین تحرک اجتماعی در شبکه اجتماعی مجازی و شکل گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی رابطه وجود ندارد؟

فرض موافق (فرض تحقیق): بین تحرک اجتماعی در شبکه اجتماعی مجازی و شکل گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی رابطه وجود دارد؟

Correlations				
		تحرک اجتماعی	شکل گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی	
Spearman's rho	تحرک اجتماعی	ضریب همبستگی	.676**	
		درصد خطا	.000	
	شکل گیری و توسعه بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی	تعداد	140	140
		ضریب همبستگی	.521**	1.000
		درصد خطا	.000	.
		تعداد	140	140

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

جدول شماره (۳) آزمون فرضیه

همانگونه در جدول فوق ملاحظه می گردد در صد خطای محاسبه شده Sig. (2-tailed) کمتر از پنج درصد می باشد بنابراین به لحاظ آماری ارتباط بین تحرک اجتماعی شبکه اجتماعی مجازی و شکل گیری و توسعه بعد فرهنگی

سرمایه اجتماعی در میان اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق معنی دار می باشد بر اساس این نتیجه با اطمینان 95 درصد فرض مخالف (H_0) رد و فرض تحقیق (H_1) مورد پذیرش قرار می گیرد

با توجه به نتایج به دست آمده در جداول و نمودارهای فوق، می توان گفت که در رابطه با سوال «تحرک اجتماعی در شبکه های اجتماعی مجازی چه میزان بر حس تعهد و مسئولیت پذیری تاثیرگذار است»، بیشتر افراد اظهار داشتند تحرک اجتماعی در فیس بوک تاثیر نسبتا متوسطی بر تعهد و مسئولیت پذیری دارد.

در رابطه با سوال «تبادل اطلاعات و تعامل در فیس بوک چه میزان بر آموزش افراد تاثیرگذار است»، بیشتر افراد اظهار داشتند تبادل اطلاعات و تعامل در فیس بوک تاثیر زیادی بر آموزش دارد.

از بین دو شاخص بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی (تبادل اطلاعات و آموزش)، آموزش بیشترین تاثیرپذیری را در تحرک اجتماعی در شبکه های اجتماعی مجازی دارد.

نتیجه گیری:

با توجه به معنی دار بودن ارتباط متغیر مستقل (تحرک اجتماعی شبکه های اجتماعی مجازی) و متغیر وابسته (بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی) و ضریب همبستگی اسپیرمن محاسبه شده ($r_s: 0.521$) این فرضیه تایید شد. شدت ارتباط تقریبا متوسط و جهت رابطه مستقیم است. بنابراین می توان گفت، مولفه تحرک اجتماعی (ویژگی شبکه اجتماعی مجازی فیس بوک) تاثیری نسبتا متوسط بر تعهد و مسئولیت پذیری و آموزش (شاخص های بعد فرهنگی سرمایه اجتماعی) افراد می گذارد.

بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده، نظریات کستلز در رابطه با تاثیرات شبکه های اجتماعی و رسانه ها بر تحولات فرهنگی قابل درک است. تحرک اجتماعی در شبکه های اجتماعی مجازی موجب ارتقای آموزش و کسب مهارت ها می شود، بسیاری از مسائل را با توجه به تحرکات اجتماعی فرا می گیرند و با خبر می شوند و حس تعهد و مسئولیت پذیری افراد در قبال خود و جامعه نسبتا افزایش پیدا می کند.

پیشنهادات:

باتوجه به اینکه پرسشنامه بین اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد- واحد تهران شرق توزیع شده است موارد زیر پیشنهاد می گردد:

به ریاست و بسیج دانشگاه پیشنهاد می شود که فضایی ایجاد کند تا تساوی قدرت سیاسی و ایجاد دموکراسی و تحرک اجتماعی هر چه بیشتر در دانشگاه ایجاد شود و جابجایی پست و مقام بین کارمندان به طور مرتب انجام شود، تا در این صورت بر اطلاعات و دانش کارمندان تاثیر مثبتی گذاشته شود و حس تعهد و مسئولیت پذیری نسبت به امورات دانشگاه ایجاد شود.

مدیران بهتر است جهت منتفع ساختن سازمان و جامعه، تغییراتی در روش آموزش به وجود آورند که در آن نگرش و انگیزه افراد در مورد محیط کار و جامعه افزایش یابد. حس تعهد و مسئولیت پذیری مدیران و دست اندرکاران نسبت به توجه به آموزش هنجارهای جامعه، شناخت معضلات و ارزش های جامعه، ایجاد زمینه برای درک مشترک از مفاهیم مورد توجه فرهنگی قابل اهمیت است و بهتر است ریاست و بسیج سازمان، این امر را در برنامه کاری خود (در قالب سخنرانی، گفتگو، مذاکره و...) جدی تر از قبل قرار دهند. همچنین پیشنهاد می گردد با پرداختن به ارزش های فرهنگی، با دیدگاه ایجاد وحدت و انسجام ملی، این امر در قالب میزگردهای فرهنگی و اجتماعی متبلور گردد.

فهرست منابع:

- آبر کرامبی، نیکلاس و همکاران. (۱۳۷۰). «فرهنگ جامعه شناسی». ترجمه: حسن پویان. تهران: انتشارات چاپخش.
- بروگمن، بیرون. (۱۳۸۹). «درآمدی بر شبکه های اجتماعی». ترجمه: خلیل میرزایی. تهران: نشر جامعه شناسان.
- تاج بخش، کیان. (۱۳۸۴). «سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه». ترجمه: افشین خاکباز. حسن پویان. تهران: نشر شیراز.
- توسلی، غلامعباس. موسوی، مرضیه. (۱۳۸۲). «سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تاکید بر نظریه های سرمایه اجتماعی». تهران: فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۲۶.
- طلوعی، عباس. کاوسی، اسماعیل. (۱۳۸۵). «اندازه گیری سرمایه اجتماعی در ۵ ناحیه محلی استرالیا». تهران: فصلنامه موسسه مطالعات توسعه فرهنگی. شماره ۱.
- عراقی، مریم. یقین لو، مهرانگیز. (۱۳۸۳). «مسئولیت اجتماعی شرکت ها». تهران: ماهنامه تدبیر. شماره ۱۴۴.
- علوی، سید بابک. (۱۳۸۰). «سرمایه اجتماعی». تهران: ماهنامه تدبیر سال دوازدهم. شماره ۱۱۶، مهر ماه.
- غریبی، حسن. (۱۳۸۹). «پیش بینی سرمایه اجتماعی براساس متغیرهای زمینه ای». تهران: فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی. سال دوم. شماره دوم. زمستان.
- کستلز، مانوئل، (ب). (۱۳۸۰). «قدرت هویت». ترجمه علیقلیان و خاکباز. تهران: طرح نو.
- کستلز، مانوئل (ج). (۱۳۸۰). پایان هزاره. ترجمه علیقلیان و خاکباز. تهران: طرح نو.
- کوئن، بروس. (۱۳۸۹). «درآمدی بر جامعه شناسی». ترجمه: محسن ثلاثی. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۷۰.
- مجدالدین، اکبر. (۱۳۸۰). «ارزش در جامعه شناسی». مجله جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی-واحد آشتیان. شماره ۷.
- مدد پور، مهدی. (۱۳۸۳). «جامعه شبکه ای از نگاه دو متفکر معاصر: مانوئل کستلز و کوین کلی». کتاب ماه کلیات. سال ۷، شماره ۷۹.
- Alexander, B. (2008). "Web 2.0: A New Wave of Innovation for Teaching and Learning", University of Southern California, October.